

מענין לענין

1. על שמירת-השבת

כותב הטורים הללו הוא משומרי-השבת על-פי המסורת היהודית. היו גם מקרים, שהעמיד את עצמו בסכנה בשביל שמירת-שבת. ומובן, שלבו כואב למראַה של חילול-שבת בארץ של הבית הלאומי, ששמירת-השבת הובטחה בו אף על-ידי המאנדאט עצמו. ואף-על-פי-כן נמנעתי מלהשתתף באסיפה רבה לשם שמירת-שבת, שהוזמנתי אליה.

מפני-מה?

ואולם, במקום תשובה, מוטב שאספר מעשה שהיה.

הדבר אֵירע לפני שלש-עשרה או שתיים-עשרה שנה לערך, זמן מועט לאחר שבאתי להשתקע בארץ-ישראל.

בין השינויים לטובה, שמצאתי בארץ, שביקרתי אותה תחילה בשנת תרע"ב, היה – השינוי הנפלא, שמצאתי במקנה-ישראל. אז, בשנת תרע"ב, כמעט נואשתי מבית-ספר חקלאי זה. הוא היה אז צרפתי יותר מעברי. את העבודות הקשות היו עושים בו ערביים, ותלמידי נתקנכו לא בשביל ארץ-ישראל,

אלא בשביל מארוקו ותוניס¹.

והנה מוסד זה נשתנה תכלית-שינוי לטובה, קודם כל, הודות להכרות-באלפור והעברת השלטון לאנגליה בתור ארץ מבטחת את הקמתו של הבית הלאומי לישראל (מה שהחליש את ההשפעה הצרפתית – וההשפעה העברית גברה מתוך כך ממילא), אבל גם הודות להשתדלותו של המנהל החדש מרקרויזה. המוסד נעשה עברי כולו, עבודה זרה גורשה ממנו, והתלמידים, שהתחילו עושים את הכל בידיהם, התחילו מתחנכים להיות אכרים למופת בארץ-ישראל.

וחנה אני שומע חדשה כזו: להרב קוק, שאז רק חזר מחוץ-לארץ, נודע הדבר, שבמקוה-ישראל מחללים שבת. ובמה? – במה שהתלמידים משקים נטיעות רכות בשבת.

נודרו הרב, שעדיין לא היה אז רב ראשי, ושלח מכתב-אזהרה חמור להמנהל מרקרויזה, ובמכתבו דרש ממנו להפסיק השקאה זו בשבת, או, לכל הפחות, לעשותה על-ידי נכרי מיועד לכך מערב-שבת, כדי שלא תתחלל השבת במקוה-ישראל.

על זה השיב מרקרויזה תשובה רכה

(1) עיין: י. קלוזנר, עולם אתיקה, אודיסה תרע"ה, עמ' 114.

וכנה: במקוה-ישראל שומרים שבת כהלכתה. החלמידים מתכנסים בשבתות לבית-הכנסת שבמקוה-ישראל, מתפללים שם בצבור ואף עולים לתורה. אין עובדים כאן בשבת שום עבודה בשדה: אין חורשים, אין זורעים ואין קוצרים, אין גוזמים, אין מכסחים ואין מומרים, אין חופרים גומות ואף אין משקים שום אילן ושום פרח, שאפשר לדחות את השקאתו ליום אחד.

ואולם יש נטיעות, שבשבועות הראש-נים להנטיעותם אי-אפשר להניחם בלא השקאה אפילו יום אחד, מפני שהם כומשים ונובלים מיד; והרי זה צער בעלי-חיים, שהרי גם הצמח חי את חייו. אם לא נשקה נטיעות אלו בשבת אי-אפשר לנו לנטוע אותן כלל - ונפסיד צמחים וזרעונים חשובים לנו מכמה צדדים. ולהכנים ערביים למקוה-ישראל וללמד את תלמידינו, שאפשר, שמלאכתם תהא נעשית על-ידי אחרים, - יהא זה קילקול כל-הרוח השולטת כיום במוסד העברי הגמור. ולפיכך מבקש מר קרויזה מכבוד הרב, שיתיר השקאה רק של נטיעות, שאי-אפשר בהן זולתה אפילו יום אחד, באין בקירה.

הרב לא הסכים. מה שהיה אחר-כך - אם נשמע מר קרויזה לדבריו של הרב או לא, - זה אינו מענייננו כאן.

ואני שואל: כלום אפשר, ששמירת-השבת, שהיא, ככל המצוות המעשיות שלנו, אות-ברית בין ישראל ובין אלהיו, שמבדיל את ישראל מן העמים, תגרום בארץ-ישראל להכנסת העמים לתוך חיי-ישראל בתור גויים של שבת? -

ואני נזכר במעשה שהיה לפני אלף שנה ויותר. לערך בשנת ד'א ת"ר (840 לספה"ג) פנו יהודי-ב'זאבטיה, שעסקו בגידולה של תולעת-המשי, אל ר' מתתיהו גאון (ולפי-בוטח אחר - אל ר' האי גאון) בשאלה, אם מותר להאכיל את תולעי-המשי בשבת. והגאון התיר, "להאכיל את התולעת בשבת" מטעם ש, "מוזנחיה עליך ואין יכולה לשוט ולבקש לה מוזנחיה במקום אחר, כדברים היונים".²

וכלום גרוע הצמח מן התולעת? - לפי הכרתנו כיום, אף מוזנחיותו של הצמח עלינו, ובוודאי אין הצמח יכול לשוט ולבקש מוזנחיותו במקום אחר. ואם-כן, למה לא יתיר רב-גאון כיום מה שהתיר גאון-רב לפני כמעט אלף וזאה שנה? -

וכלום אפשר הדבר, שבכרכת, ברואר ובטלגראף ישמשו בשבת רק נכרים בלבד בתנאי הבית הלאומי? -

וכלום אפשר הדבר, שהשוטרים יהיו-דיים ושומרי-הלילה מישראל בערים ובמושבות ובשכונות העבריות לא יעבדו כלל בימי שבת וחג, - והגויים ידעו דבר זה ולא ישתמשו בזה לרעה? -

כל עוד שהרבנים אינם נושאים ונר-תנים בשאלות הללו והם, ככל האדוקים, מסתפקים רק באיסורים הישנים, בלא שינוי כל-שהוא, אי-אפשר, שהדור הצעיר ישמע להם אף בדברים, שהאדוקים צודקים בהם בהחלט. הפרצה-אנוס, מתוך השינוי הכביר שבין תנאי-זמננו ובין אותם של הדורות שעברו, ובפרט בארץ של הבית הלאומי,

(2) תורתן של ראשונים, II, 57; שערי-תשובה, סי' ר"ל. עין גריץ - שפ"ר, III, 254 וגם 255, הערה 1; ב. מ. ל'וין, אוצר-הגאונים, כרך ב', I, 159, סי' תע"ג.

גורמת גם לפרצה-מ-ר-צ-ו-ן, במקום שאפשר וראוי היה להמנע מלעבור על איסור צודק, שאין לבטלו.

לא הייתי מעולם, ואין אני גם כיום, בעד תיקונים בדת ככוונה „לשפר” את דת-ישראל ובחיקוי לנוצרים. כל זה אינו אלא מלאכותי, וככל דבר מלאכותי הוא גם מפסיד ומזיק. אבל בכל דור ודור, עד לפני מאתיים שנה לערך, היו הרבנים מתקנים תקנות להקל ולהחמיר, — ולמה יגרע זמננו, שהשינויים בו כבירים הם ביותר, ולמה תגרע ארצנו, שבה כבר יש מקצת קרקע תחת רגלינו ואין לחשוש להתמוטטות גמורה של הדת מפני זעזועים על קרקע זר? —

חלילה לנו לחלל את קדושת-השבת בכל-לה. השבת היא אחת מן הסגולות היקרות, שנחלה אומתנו מימ-קדם. ואין גם לעשות את השבת היהודית לשבת נכריה, דוגמת יום א' של הנוצרים. כשם שהיום הראשון של הנוצרים אינו דומה ליום השישי של המושלמים, כך אי-אפשר שיום-השבת היהודי ידמה ליום-המנוחה הנוצרי(להמושלימים יש באמת יום של התכנסות לתפילה ולא יום של מנוחה). ואולם יש להביא בחשבון את הזמן ואת המקום. אם לא — לא תועיל כל תוכחה, ואף מעשי-אלמות מצדם של האדוקים לא יועילו.

II. על הנוער בארץ

קובלנות, שאינן פוסקות, באו בימים האחרונים על הנוער בארץ, ואפילו מחוגי הנוער עצמו.

הנוער הארצישראלי הוא בור: אינו יודע, מה זו עגלה ערופה; אינו בקי בתניך

ואין לו מושג ברור מן התלמוד ומספרות-ימי-הביניים; אינו מכיר את התפילות של חול ושל שבת ויום-טוב; אינו מכיר את מנהגי-ישראל, וכמעט שאינו יודע, טלית ותפילין וציצית מה הן.

ודאי, הלב כואב לבורות זו. הרי אי-אפשר לצאת ידי חובת-היהדות בדבור העברי ב-ל-ב-ד. וכותב הטורים הללו, שעסק כל ימיו בערכים הנצחיים של עם-ישראל, בתורתו וספרותו, אי-אפשר שלא יצטער על דור-בער זה, שיצא מבתי-הספר העבריים החדשים.

מה יש לעשות כדי לשנות מצב זה? ואולם, במקום תשובה, שוב אפשר מעשה שהיה.

מעשה ובאו לפני אבות-משכילים מתל-אביב, ירושלים וחיפה וקבלו קפני על הבערות של בניהם ובנותיהם, שגמרו את בתי-הספר התיכונים בערים הללו, ככל הנוגע לידיעת התניך, התלמוד ומנהגי-ישראל. והוסיפו: — כלום אפשר, שיקום ביאליק

מתוך בנינו אלה? —
השיבותי להם:

— אני מקבל על עצמי להקים ביאליק מבניכם, בתנאי-שתסכימו לאופן-הלימוד של ביאליק.

— כלומר? — שאלוני.

— כלומר, — השיבותים — שבניכם ילמדו, כביאליק ממש, משמונה בבוקר עד שבע בערב בקיץ, ובחורף — גם עד צער בלילה — רק גמרא, גמרא וגמרא, בצירוף שעה אחת בבין-השמשות ל„פסוק” (כמו שקוראים לתניך בפולנייה, בוואהלינייה ובפודוליה) או ל„שווארבע” (= „עשרים וארבע”, כך היו קוראים לתניך בליטה) ובצירוף חומש

ורשמי בערב-שבת. אם תסכימו שלא ללמד את בניכם כלום זולת חומש ורשמי ו"ספוקי וגמרא ורשמי ותוספות ומהרשיא - לא אנגלית ולא ערבית, לא גיאוגראפיה ולא היסטוריה, לא ספרות כללית ולא ספרות עברית, לא הנדסה ולא מדידה, - אז אני מקבל על עצמי להוציא מבניכם ביאליק על-פי ידיעותי העבריות (הכשרון לאלהים הוא). והוספתי :

- והרי מנהגי-ישראל ותפילות ועניני טלית, תפילין וציצית לא לימדו מעולם ב"חדר" ו"בישיבה", אלא כל אב היה נוטל את בנו לבית-הכנסת - והילד היה יודע מנהגים אלה מאליו. והבית היה כולו עברי - והילד היה קולט את היהדות מתוך האטמוספירה של הבית. מה שאין כן עכשיו. כלום תכריחו את האב, שאינו אדוק, שלך לבית-הכנסת וינהג במנהגי-ישראל בשביל בנו? - זה היה רצוי מאד; אבל אי-אפשר, שהאב, שאינו מאמין בחיובן של המצוות המעשיות, יעשה דבר ולא רוחו: הילד יכיר מיד בשקר ובזיוף שבמעשיו של האב...

- ומה געשה לבנותינו, שעכשיו הן לומדות, לשמחנתנו, את הכל, כבנינו ממש, ואולם אין הן חייבות בתפילה, בטלית, בתפילין וציצית אף לדעתם של האדוקים, ואף אמותיהן האדוקות אינן הולכות לבית-הכנסת בימות-החול, - ומנין תדענה הן את התפילות ואת מנהגי בית-הכנסת, וכיצא באלו? -

- הרי הכל נשתנה בחיינו - ולמה לנו לקרוא, בערות למה שאי-אפשר לו להיות אחרת? - אני חושב, שצריך להתרגל לרעיון, שרוב הבנים והבנות, שיגמרו בתי-ספר עממיים, ואפילו גימנסיות רגילות,

ידעו רק את רוב-התנ"ך וקצת תלמוד וספרות, ובשביל הרוצים לתלמוד הרבה יותר מלימודי-היהדות צריך ליצור בתי-ספר מיוחדים לכך, עם תכנית מיוחדת, שבה יתפסו לימודי-היהדות את המקום הראשון וכל שאר הלימודים יהיו טפלים להם. ובשביל המצוינים שבתלמידים ה"יהודתיים" הרי יש אוניברסיטה עם מכינה לתלמוד ועם תנ"ך וספרות ימי-הביניים והספרות החדשה במידה רחבה. וכלום בדור הקודם היו כל בנינו תלמידי-חכמים וכל היוצאים מן ה"חדר" היו "לומדים" מופלגים? - הרי גם אז היו שמונים למאה ויותר עמי-הארץ. וכך יהא - מורח להיות - גם כיום. אלא שכיום, לכל הפחות, אף, "עמי-הארץ" בארץ ידברו ויכתבו עברית, בשיאות או בלא שיאות. מה שלא היה מצוי בין "עמי-הארץ" בחוץ-לארץ כלל וכלל.

והוספתי עוד :

- אפשר להרבות את מספר השעות לתנ"ך ולתלמוד, לדברי-ימי-ישראל ולספרות העברית בבתי-הספר העממיים והתיכונים, ואז יכירו בנינו ובנותינו את המנהגים, את המצוות ואת המוסר היהודי, לכל הפחות, מתוך הספרים. אך לתכלית זו צריך לפסוק מללמוד לשונות זרות בבית-הספר העממי ולמעט בלשונות זרות בבית-הספר התיכון. הרי סוד גלוי הוא, שהלשונות הזרות אוכלות את רוב הזמן המיועד ללימודים העבריים. ואפשר, יש למעט גם בהנדסה ומדידה, וכיצא באלו. אבל כלום תסכימו לכך אתם, האבות מישראל? - התשובה הברורה של האבות היתה: - חלילה! האיך אפשר בלא אנגלית? ואף הערבית נצרכת בארץ מאוד. - אפשר, - אמרתי - : כשאני

לעצמי איני רואה את ההכרח שבדבר, שכל ילד יהודי לומד בבית-ספר עממי ידע אנגלית. כמה בני-אדם מן הצרפתים והאנגלים והגרמנים הפשוטים, ואפילו מן המשכילים שבהם, יש בעולם, שידעו יותר מלשון אחת – לשון-מולדתם? – וכל עוד שהערביים אינם מלמדים עברית בבתי-הספר שלהם אין אני רואה שום סבה, שילמדו ילדינו ערבית. הערביים מרוויחים על-ידינו יותר משאנו מרוויחים על ידם, ובכן הם זקוקים ללשונו יותר משאנו זקוקים ללשונם. ואם אף-על-פי-כן אנחנו מדברים עמהם ערבית והם אינם מדברים עמנו עברית (זולת מועטים יוצאים מן הכלל), הרי זה „מהיפית” יהודי-פולני בנוסח חדש, אלא שה„פריץ” הוא כאן ערבי... אבל אתם, האבות, שאתם דורשים גם אנגלית וגם ערבית, אתם, שאתם רוצים, שבניכם ובנותיכם

ירושלים-תלפיות, ט"ו בטבת, תרצ"ג

ידעו כל שבע חכמות וכל שבעים לשון (הרי יש אבות, שמכריחים את בניהם ללמוד גם צרפתית וגרמנית, ואפילו רוסית ואיטלקית וספרדית!). אתם אין לכם רשות לתבוע ידיעות עבריות רחבות! – לא! לא המורים אשמים במיעוט הידיעות העבריות, ולא בתי-הספר אשמים, ולא הנוער הארצישראלי אשם, אלא – אתם לבדכם, אתם, האבות, עם ה„תכלית” התגרנית שלכם, עם השקפתכם ה„מעשית” עד לידי חמרנות! – בניכם אך הסיקו את המסקנות האחרונות מתביעותיכם ה„מעשיות”, – וכל דבר, שאין למשוש בידם, נעשה נבוה ופחות-ערך בעיניהם, – וקודם כל, דתי-ישראל ותורת-ישראל וספרות-ישראל...

זו היתה תשובתי. ודומה, תשובה אחרת אָנן.

יוסף קלוזנר